

PR No. 3-86

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE
AGRARISCHE SECTOR IN 1986**

Januari 1987

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek en Statistiek**

REFERAAT

DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1986

Bruchem, C. van (red.)

Landbouw-Economisch Instituut, 1987

27 p., tab.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de geraamde ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1986. Voorts wordt nader ingegaan op het verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1986, terwijl voor landbouwbedrijven ook prognoses voor 1986/87 zijn opgenomen.

Produktie in de landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomenssituatie in de landbouw/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	8
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	11
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Akkerbouw	15
3.3 Melkveehouderij	17
3.4 Intensieve veehouderij	19
3.5 Glastuinbouw	20
3.6 Overige tuinbouw	22
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	25

Woord Vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt sinds enkele jaren door het LEI - in samenwerking met de Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Landbouw en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

De Directeur,

J. de Veer

Den Haag, januari 1987

1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de land- en tuinbouw. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1986. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen.

De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktiewaarde en de toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1986, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1986, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd (PR 24-86).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1986/87, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is (PR 14-86/87).

Met name tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn totaliteit en van de belangrijkste sectoren daarbinnen.

2. Produktie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

2.1 Produktie

In 1986 is het produktievolume van de Nederlandse land- en tuinbouw, na de stagnatie in het voorgaande jaar, weer sterk gestegen; naar schatting met 3 à 4% (tabel 2.1). In alle drie hoofdsectoren was sprake van een grotere produktieomvang, zij het dat het uitbreidingspercentage uiteenliep van een procent of twee in de veehouderij tot meer dan 10% in de akkerbouw. In de tuinbouw werd de voor deze sector de laatste jaren min of meer gebruikelijke toename van een procent of vijf bereikt.

De sterke groei van de akkerbouwproduktie werd gerealiseerd op een iets kleiner areaal en is dus geheel een gevolg van intensivering en hogere hectare-opbrengsten (vooral van granen en suikerbieten), die weer samenhangen met de verbetering van de groeiomstandigheden ten opzichte van 1985. De enige belangrijke uitzondering werd gevormd door de fabrieksaardappelen, waarvan de opbrengsten zo'n 15% lager waren, met als gevolg dat voor de totale aardappelproduktie een beperkte daling moest worden geregistreerd. Binnen de tuinbouw gaven alle belangrijke sectoren een duidelijke produktietoename te zien. Voor de meeste veehouderijsectoren geldt hetzelfde, met als uitzondering de rundvleesproduktie en de legpluimveesector. De forse vermindering van de rundvleesproduktie hangt samen met de door de quotaregeling veroorzaakte inkrimping van de melkveestapel. De lichte daling van de eierproduktie is een reactie op de al geruime tijd durende crisis in de legsector. Opmerkelijk is de groei van 6% in de varkenshouderij, waarmee de totale toename tijdens het twee jaren durende regiem van de Interimwet Varkens- en Pluimveehouderij op ruim 15% komt.

Zoals gebruikelijk vertoonden de opbrengstprijzen een uiteenlopend beeld, zij het dat in 1986 de prijsdalingen toch zeer duidelijk overheersen. De gemiddelde opbrengstprijs van alle produkten ging naar schatting dan ook met ruim zes procent omlaag. In de akkerbouw bleven de prijzen in dooranee bijna gelijk, doordat het effect van hogere prijzen van aardappelen en uien ongeveer werd gecompenseerd door de aanmerkelijk lagere bietenprijzen (tabel 2.1). De prijzen van tuinbouwprodukten gaven een daling te zien van een procent of vijf, welke vooral voor rekening kwam van de glasgroenten, de vollegrondsgroenten, het z.g. kleinfruit en de champignons. De prijzen van bloembollen en vooral boomkwekerijprodukten gingen volgens de raming omhoog. De gemiddelde prijs van de dierlijke produktie is fors gedaald, gemiddeld met 7 à 8%. Een sterke achteruitgang deed zich voor bij de prijzen van varkens en, voor het tweede achtereenvolgende jaar, van eieren. Al-

Tabel 2.1 Raming bruto-productiewaarde land- en tuinbouw 1986
(mln. gld.)

Produktgroep	Waarde 1985	Mutatie in %			Waarde 1986
		hoev.	prijs	waarde	
Akkerbouwprodukten, totaal	2555	+11,5	- 1,5	+10	2810
w.o.: granen	459	+13	0	1) +13	520 1)
aardappelen	901	- 1,5	+14	+12,5	1010
suikerbieten	807	+27,5	-16	+ 7	860
uien	107	0	+18	+18	130
Tuinbouwprodukten, totaal	9180	+ 5,5	- 4,5	+ 0,5	9230
w.o.: groenten 2)	3166	+ 7,5	-13,5	- 7	2940
fruit	460	+ 4,5	- 3,5	+ 1	460
bloemen en planten	3898	+ 6	- 2	+ 4	4050
bloembollen	774	+ 4	+ 2	+ 6	820
boomkwekerijprod.	490	+ 5,5	+ 5	+11	540
Veehouderijprod., totaal	22495	+ 1,5	- 7,5	- 6	21120
w.o.: runderen	1783	-10	-11,5	-20,5	1420
kalveren	1841	+ 1,5	- 5	- 3,5	1780
varkens	6651	+ 6	-13	- 8	6130
slachtpluimvee	1394	+ 3	- 8	- 5	1320
eieren	1431	- 0,5	-14	-15	1220
melk	9038 3)	+ 1	- 2,5	- 1,5	8900 3)
Totaal-generaal	34230	+ 3,5	- 6,5	- 3	33160

Bron: 1985 CBS, 1986 LEI-berekeningen.

- 1) Zonder rekening te houden met de medeverantwoordelijkheidsheffing, waarvan het bedrag geschat kan worden op 15 mln. gld.
- 2) Incl. champignons.
- 3) Na aftrek van medeverantwoordelijkheidsheffing en superheffing is het bedrag in 1985 8700 mln. gld. en in 1986 naar schatting 8540 mln. gld.

leen voor melk bleef de prijsdaling ondanks de crisisachtige verschijnselen op de EG-zuivelmarkt beperkt tot ruim 2,5% (rekening houdend met de te betalen superheffing: een kleine 3%).

Een en ander leidde voor de akkerbouw tot een vrij sterke stijging van de productiewaarde die echter nog lang niet het niveau van de jaren 1982-1984 bereikte. De productiewaarde van de tuinbouw, die de laatste jaren die van melk overtreft, bleef vrijwel gelijk. Die van de totale veehouderij gaf voor het eerst sinds 1974 een forse daling te zien. Aan deze daling droegen alle onderscheiden veehouderijsectoren bij, met dien verstande dat het

aandeel van de melkproduktie hierin zeer beperkt was (tabel 2.1). Door de overheersende betekenis van de veehouderij is voor het tweede achtereenvolgende jaar ook de produktiewaarde van de totale land- en tuinbouw gedaald en wel met ruim 3%. In 1985 bleef de daling ten opzichte van 1984 volgens voorlopige cijfers beperkt tot ongeveer 1%.

2.2 Produktiemiddelen

Doorslaggevend voor de ontwikkeling van de waarde van de door de agrarische sector aangekochte goederen en diensten (produktiemiddelen) is de gang van zaken bij veevoeder, dat ongeveer 60% van deze post omvat. Voor 1986 is een geringe toename van het veevoederverbruik geraamd (tabel 2.2). Een daling van het verbruik deed zich voor in de rundveesector als gevolg van de verdere inkrimping van de melkveestapel en van de gunstige voederwinning. De forse uitbreiding van de varkenshouderij ging uiter-

Tabel 2.2 Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1985
(mln. gld.)

	Waarde 1985	Mutatie in %			Waarde 1986
		hoev.	prijs	waarde	
Totale bruto-produktie	34230	+ 3,5	- 6,5	- 3	33160
Aangekochte goederen en diensten	17900	+ 1	- 8,5	- 7,5	16600
w.o.: veevoeder	10760	+ 1,5	- 9	- 7,5	9940
energie	1930	+ 2,5	-31	-29	1370
kunstmest en bestrijdingsmidd.	1480	- 1,5	- 5,5	- 7	1380
Bruto-toegevoegde waarde	16330			+ 1,5	16560
Af: saldo subsidies en indirecte belastingen	340			+10	370
saldo heffingen en premies 1)	320			+12,5	360
afschrijvingen	2300			+ 4	2390
Netto-toegevoegde waarde	13370			+ 0,5	13440

Bron: 1985 CBS; 1986 LEI-berekeningen.

- 1) Medeverantwoordelijkheids- en superheffing op melk en medeverantwoordelijkheidsheffing op graan enerzijds en premies kleine melkveehouders en kleine graantelers anderzijds.

aard gepaard met een min of meer evenredige toename van het voederverbruik. In de pluimveesector was het voederverbruik ongeveer gelijk aan dat van 1985. Vooral onder invloed van ontwikkelingen op de wereldmarkt ging de gemiddelde veevoederprijs verder omlaag en wel met 9%. In twee jaar is deze prijs met meer dan 15% gedaald.

Ook de meeste andere produktiemiddelen werden goedkoper. Dat gold vooral voor energie die, als gevolg van de veel lagere gasprijzen, meer dan 30% in prijs daalde. Daar stond een toename van het verbruik met enkele procenten tegenover (tabel 2.2). Ook kunstmest werd, wellicht mede onder invloed van de gedaalde energieprijzen, goedkoper, terwijl het verbruik ervan ongeveer gelijk bleef. Alleen de prijzen van bestrijdingsmiddelen zouden volgens de beschikbare informatie een procent of vijf zijn gestegen, terwijl het verbruik ervan zou zijn gedaald. Ook de niet afzonderlijk in de tabel vermelde diensten gaven een geringe prijsstijging te zien.

Het resultaat van één en ander was een geringe volumetoename voor het totaal van de aangekochte produktiemiddelen en een daling van de gemiddelde prijs ervan met 8 à 9%. Dit komt erop neer dat de gezamenlijke boeren en tuinders in 1986 ruim een miljard gulden minder aan produktiemiddelen uitgaven dan in het voorafgaande jaar.

2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

Uit het voorgaande valt af te leiden dat het volume van de bruto-productie in 1986 iets sterker is gestegen dan dat van de aangekochte produktiemiddelen (resp. 3,5% en 1%). Daarnaast is de prijsverhouding van opbrengsten en aangekochte produktiemiddelen verbeterd evenals in 1985. Beide factoren samen leidden tot een geringe stijging van de bruto-toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw van naar schatting ruim 1%. Verondersteld is dat de subsidies (waaronder rentesubsidies, maar niet bijvoorbeeld de WIR-premie) iets zijn verminderd en dat de indirecte belastingen iets zijn gestegen. Het (negatieve) saldo van subsidies en belastingen nam daardoor met enkele tientallen miljoenen guldens toe. Hetzelfde geldt voor de dit jaar voor het eerst afzonderlijk vermelde bedragen aan heffingen. Deze stijging werd veroorzaakt door het hogere bedrag aan superheffing en door de invoering van de medeverantwoordelijkshemming op graan. Aan medeverantwoordelijkshemming op melk werd een iets lager bedrag betaald terwijl het in het kader van de kleine-melkveehoudersregeling ontvangen bedrag gelijk was aan dat van 1985. Voor de afschrijvingen is, vooral op grond van de wat hogere investeringen in voorgaande jaren, een stijging van 4% aangehouden. Het resultaat van één en ander is een vrijwel gelijkblijvende netto-toegevoegde waarde (+0,5%).

Omdat de inflatie in 1986 ongeveer nihil was - sommige indexcijfers wijzen zelfs op een zekere daling van het algemene

prijsniveau - is de reële stijging van de netto-toegevoegde waarde even groot als de nominale. Omdat het totale aantal arbeidskrachten naar schatting is gedaald met 1,5%, is er sprake geweest van een stijging van de reële toegevoegde waarde per arbeidskracht met een kleine 2% ten opzichte van 1985. De ramingen, die omgeven zijn met vrij veel onzekerheden, wijzen er op dat de verbetering in elk geval onvoldoende is geweest om de teruggang met een procent of vijf van 1985 weer ongedaan te maken (tabel 2.3).

Uit de netto-toegevoegde waarde moet door de agrarische ondernemers een aantal bedrijfsuitgaven worden betaald, namelijk loon, loonwerk, rente en (netto-)pacht. Het "resterend inkomen" dat dan overblijft, komt ongeveer overeen met het "gezinsinkomen uit bedrijf" uit het begrippenarsenaal van het LEI (zie bijlage).

Tabel 2.3 Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
<u>Mln. gld.</u>				(v)	(v)	(v)	(r)
Netto-toegevoegde waarde (bron: CBS)	9310	11820	13090	13200	13930	13370	13440
Betaalde factor-kosten 1) 2)	3915	4255	4360	4210	4235	4370	4290
Resterend inkomen 2)	5395	7665	8730	8990	9695	9000	9150
<u>Indexcijfers</u>							
Netto-toegevoegde waarde, reëel, 1979-1981 = 100	92	110	117	115	120	113	113
Idem, per arbeidskracht 2)	92	112	119	117	123	116	118
Totaal resterend inkomen, reëel, 1979-1981 = 100 2)	87	115	127	128	136	123	125
Idem, per bedrijf 2)	87	117	131	134	143	132	136

1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht.

2) Schatting LEI, herziene reeks.

Vooral in de jaren 1979 en 1980 liep het aan rente betaalde bedrag sterk op, met als gevolg dat het "resterend inkomen" in die jaren nog sterker onder druk stond dan de toegevoegde waarde (tabel 2.3). Tussen 1981 en 1984 is het totale bedrag aan betaalde factorkosten vooral door de lagere rentetarieven nauwelijks meer gestegen. Het resterend inkomen ging daardoor ongeveer tweemaal zo snel omhoog als de reële netto-toegevoegde waarde.

Voor 1986 is een vrijwel gelijk bedrag aan betaalde factorkosten geraamd. Op grond van de meetellingsgegevens moest worden aangenomen dat het aantal betaalde personeelsleden met enkele procenten is gestegen terwijl de gemiddelde loonkosten per arbeidskracht eveneens omhoog gingen. Door de wat hogere pachtprizen steeg ook het voor pacht betaalde bedrag met enkele procenten. Tegenover de opnieuw lagere rente-tarieven stond een vrij sterke vergroting van het aan leningen opgenomen bedrag, zodat de betaalde rente slechts weinig verminderde.

Uiteindelijk resulteerde één en ander volgens de raming in een beperkte stijging van het resterend inkomen; namelijk met circa 1,5%. Omdat het aantal bedrijven volgens de metelling weer met 1,5% daalde, zou dit neerkomen op een stijging van het reële inkomen per bedrijf met ruim drie procent. Daarmee is de daling van ruim 5% in 1985 dus niet goedge maakt. De verbetering van het reële inkomen in de agrarische sector in 1986 is ongeveer gelijk aan die in andere sectoren van het bedrijfsleven.

Geconcludeerd mag worden dat de inkomensontwikkeling in de land- en tuinbouw in het afgelopen jaar in het algemeen niet ongunstig is geweest. Dit geldt in wezen ook wanneer men het huidige inkomenspeil vergelijkt met dat van het midden van de jaren zeventig. Doorslaggevend daarbij was de prijsdaling van de produktiemiddelen, vooral van veevoer en energie en over een langere reeks van jaren ook de rente-tarieven. Of deze gunstige trend zich zal voortzetten en ook in de komende jaren de prijzen van de produktiemiddelen achter zullen blijven bij die van de opbrengsten, staat geenszins vast. Het gunstige beeld van het laatste jaar is trouwens niet van toepassing op alle sectoren. Zoals in de volgende hoofdstukken zal blijken loopt de ontwikkeling van de resultaten van sector tot sector vrij sterk uiteen.

3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken voor de afzonderlijke sectoren en bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summiere informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de "Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1986/87" en aan de "Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1986 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven".

Benadrukt moet worden dat de bovengenoemde prognose betrekking heeft op het boekjaar dat loopt van mei 1986 tot en met april 1987. Vooral bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (b.v. aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van dat in het kalenderjaar, waarin immers een deel van de oude oogst wordt verhandeld. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt met name ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

Voor wat betreft de prognoses van 1986/87 voor landbouwbedrijven en de ramingen over 1986 voor tuinbouwbedrijven worden in dit hoofdstuk twee reeksen cijfers gegeven. Bij de eerste is, zoals sinds 1979 gebruikelijk, voor de bepaling van de vervangingswaarde van duurzame produktiemiddelen de WIR-premie op de nieuwprijs in mindering gebracht. Bij de tweede reeks cijfers is dit niet het geval; daar wordt de ongecorrigeerde nieuwprijs als vervangingswaarde aangehouden. Dit betekent dat bij de tweede berekeningswijze de kosten van rente en afschrijvingen hoger zijn en het netto-bedrijfsresultaat en het ondernemersinkomen navenant lager. Deze verandering in de berekeningswijze hangt samen met een aanpassing in de regels van de WIR, waardoor het sinds mei 1986 niet meer mogelijk is om meer premie te ontvangen dan men aan belasting betaalt. De te ontvangen WIR-premie is dus afhankelijk van de hoogte van de te betalen belastingen en kan niet meer beschouwd worden als een algemeen geldende korting op de aanschaffingsprijs van duurzame produktiemiddelen. Vandaar dat het LEI-bestuur heeft besloten de sinds 1979 gevolgde werkwijze te verlaten. Voorzover de te betalen belasting, over enkele jaren gespreid, toereikend is voor de te ontvangen WIR-premie, zullen deze veranderingen niet van invloed zijn op het besteedbaar in-

komen, dus na aftrek van de (netto-)betaalde belastingen. Op vele agrarische bedrijven zal de WIR-premie echter hoger zijn dan de te betalen belasting, zodat door de verandering van de regels van de WIR ook het besteedbare inkomen omlaag gaat.

3.2 Akkerbouw

Het landelijke areaal akkerbouwgewassen (exclusief voedergrassen) was volgens de metelling van 1986 ongeveer 1% kleiner dan een jaar tevoren. Het areaal groenvoedergrassen (vrijwel geheel snijmais) nam weer toe, dit keer met niet minder dan 20.000 hectare, maar daar stond een ongeveer even grote daling van de oppervlakte grasland tegenover. Evenmin als voor 1985 kan dus voor het afgelopen jaar worden geconstateerd dat de superheffing tot een sterke uitbreiding bij de akkerbouwgewassen heeft geleid. Wel deden zich weer aanmerkelijke verschuivingen voor binnen het areaal akkerbouwgewassen. Waarschijnlijk vooral onder invloed van de lagere prijzen nam het graanareaal verder af, ditmaal met bijna 14.000 hectare. Dit houdt in dat het Nederlandse graanareaal sinds 1980 met ongeveer een kwart is verminderd. Een duidelijke areaalvermindering deed zich eveneens voor bij koolzaad en bij zaauien. Ook het areaal consumptieaardappelen is iets gedaald, namelijk zo'n 2500 hectare (3,5%). De oppervlakte pootaardappelen nam daarentegen verder toe, en wel met ruim 2,5% tot bijna 35.000 hectare. Een relatief sterke uitbreiding vertoonde de oppervlakte suikerbieten (+7200 hectare) alsmede die van erwten en graszaad. Het areaal fabrieksaardappelen bleef vrijwel gelijk. Er lijkt een verband te zijn tussen de opbrengstprijzen van oogst-1985 en de betaalde oppervlakte in 1986. De akkerbouwers telen voor een deel kennelijk nog steeds "achter de markt aan".

Na de matige hectare-opbrengsten van het vorige jaar, gaven deze mede onder invloed van de in het algemeen gunstige weersomstandigheden, in 1986 vrijwel over de hele linie een fors herstel te zien. De enige belangrijke uitzondering werd gevormd door de fabrieksaardappelen met in doorsnee bijna 15% lagere opbrengsten. Bij de consumptie- en pootaardappelen bleef de stijging van de opbrengsten beperkt tot enkele procenten, maar bij suikerbieten (15%), granen (ca. 20%) en peulvruchten (in doorsnee 40%) waren de stijgingspercentages veel hoger. Voor verschillende gewassen werden nog nooit eerder bereikte opbrengstniveaus gehaald, onder meer voor winterarwe (8000 kg/ha) en suiker (+ 9400 kg/ha). Ook bij de peulvruchten, die de laatste jaren meer in de aandacht staan, lijkt de technische ontwikkeling toe te slaan, vooral in de vorm van nieuwe rassen: tussen 1960 en 1980 was daar nauwelijks sprake van een stijging van de kilogramopbrengsten. In 1986 kwam de gemiddelde opbrengst voor het eerst boven de 5000 kg per hectare, wat zo'n 80% hoger is dan het gemiddelde peil in de tweede

helft van de jaren zeventig. Behalve voor aardappelen en uien leidden de hiervoor genoemde ontwikkelingen voor de belangrijke akkerbouwgewassen tot een vrij forse vergroting van de produktie (suiker +27,5% en graan +13%). De oogst van consumptieaardappelen daalde met 1,5 à 2%, die van pootaardappelen gaf een stijging van 6% te zien en die van fabrieksaardappelen kwam bijna 15% lager uit dan in 1985.

De prijzen van de akkerbouwprodukten gaven een uiteenlopend beeld te zien, waarbij die van aardappelen en uien onder invloed van de produktiedaling in de EG aanmerkelijk verbeterden. Voor het kalenderjaar kwam de prijsstijging voor beide produkten op 15 à 20%, op boekjaarbasis wordt de stijging geschat op 30 à 40%. Toch blijven zowel de aardappelen als de uienprijzen nog (ver) achter bij het gemiddelde peil van de afgelopen tien jaar. De gemiddelde graanprijs lag in het kalenderjaar, zonder rekening te houden met de medeverantwoordelijkheidshheffing, ongeveer op hetzelfde peil als in 1985, maar komt in het boekjaar en na aftrek van die heffing duidelijk lager uit. Door de veel grotere produktie van C-suiker zal de bietenprijs ondanks het hogere suikergehalte aanzienlijk omlaag gaan (tabel 2.1). Fabrieksaardappelen en

Tabel 3.1 Rentabiliteit en inkomen van landbouwbedrijven

Boekjaar	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.
Opbrengsten in % van de kosten						
1983/84	124	91	87	97	72	73
1984/85	95	89	87	78	72	72
1985/86 (v)	85	91	88	69	71	72
1986/87 (p)	97	93	88	79	73	72
1986/87 (p) 1)	(94)	(90)	(86)	(77)	(71)	(70)
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per bedrijf)						
1983/84	140,9	49,4	36,1	49,6	16,4	11,8
1984/85	58,8	46,4	26,2	25,3	14,2	10,5
1985/86 (v)	29	55	44	7	18	17
1986/87 (p)	58	59	42	25	18	14
1986/87 (p) 1)	(53)	(54)	(37)	(23)	(16)	(11)

(v) = voorlopig

(p) = prognose

1) zonder rekening te houden met WIR-premie, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren

pootaardappelen tenslotte geven een beperkte prijsstijging te zien. In doorsnee bleven de prijzen van akkerbouwprodukten in het kalenderjaar ongeveer gelijk terwijl ook voor het boekjaar 1986/87 per saldo weinig verandering wordt verwacht. Een en ander zal er naar verwachting toe leiden, dat op de akkerbouwbedrijven in de kleigebieden de geldelijke opbrengsten per hectare in 1986/87 met naar schatting 12% stijgen ten opzichte van 1985/86, vrijwel geheel als gevolg van hogere hectare-opbrengsten. Op de Veenkoloniale akkerbouwbedrijven komen de geldelijke opbrengsten een fractie lager uit.

De prijzen van de produktiemiddelen gaan, afgezien van het effect van de gewijzigde verwerking van de WIR, in doorsnee iets omlaag. Vooral pootgoed, kunstmest en energie werden goedkoper terwijl ook het rentepercentage verder omlaagging. De overige produktiemiddelen geven een prijsstijging met enkele procenten te zien. Onder andere door het gunstige verloop van de oogst gaat de hoeveelheid produktiemiddelen per hectare enigszins omlaag, met als gevolg dat de totale kosten per hectare in doorsnee met 2 à 3% dalen. De feitelijke opbrengsten/kostenverhouding zal op de akkerbouwbedrijven in de kleigebieden dan ook met 10 à 12 procentpunten verbeteren, maar komt ook voor de grotere bedrijven - bij een ongewijzigde berekeningswijze - nog niet op 100% (tabel 3.1). Op de kleinere akkerbouwbedrijven in de kleigebieden blijft het netto-bedrijfsresultaat sterk negatief. In de Veenkoloniën zullen de bedrijfsresultaten volgens de prognose weinig veranderen ten opzichte van 1985/86.

Het gemiddelde ondernemersinkomen van de akkerbouwbedrijven zal in 1986/87 in het algemeen aanmerkelijk boven het zeer lage peil van het voorgaande jaar liggen (tabel 3.2), maar nog wel beneden het in de jaren 1981/82 - 1983/84 bereikte niveau. Voor de grotere bedrijven in de kleigebieden wordt, afgezien van de wijziging in de berekeningsmethode, een gemiddelde verbetering verwacht met meer dan 30.000 gulden en voor de kleinere bedrijven met 15 à 20.000 gulden. In de Veenkoloniën zal de stijging van het ondernemersinkomen in doorsnee beperkt blijven tot enkele duizenden gulden.

3.3 Melkveehouderij

De melkaanvoer was in het kalenderjaar 1986 naar schatting ongeveer 1% hoger dan in het voorgaande jaar. Door de slechtere marktsituatie ging de melkprijs voor het eerst sinds 1970 omlaag, en wel met ruim 2,5%. Daarbij is dan nog geen rekening gehouden met de superheffing, waarvoor de gezamenlijke melkveehouders in 1986 een naar schatting 60 miljoen gulden hoger bedrag moesten afdragen dan in 1985. Daar staat een verlaging met circa 40 miljoen gulden van het bedrag aan medeverantwoordelijkheidsheffing tegenover. Doorberekening van deze heffingen in de melkprijzen zou tot een daling met een kleine 3% hebben geleid.

Het hogere bedrag aan superheffing hing samen met de vrij forse overschrijdingen van de voor 1985/86 vastgestelde quota. Oorzaken voor deze overschrijding zijn: de goede kwaliteit van het ruwvoeder en de gunstiger verhouding tussen melkprijs en voederprijs, terwijl wellicht een deel van de melkveehouders had gerekend op een herhaling van de voor 1984/85 toegepaste vereveningsregeling.

Voor 1986/87 ziet het er naar uit dat de melkproduktie per hectare licht zal dalen. Weliswaar zal de melkproduktie per koe mede door de uitstekende kwaliteit van het ruwvoeder waarschijnlijk weer fors omhoog gaan (+4,5), maar het aantal koeien per hectare zal naar verwachting met een hoger percentage dalen. De netto-melkprijs zal in het boekjaar naar schatting 2% achterblijven bij die van 1985/86. Mede door de naar schatting 7% lagere vee prijzen zullen de geldopbrengsten per hectare 5% lager uitkomen.

Daar staat tegenover dat de kosten per hectare waarschijnlijk met 6 à 7% zullen dalen, vooral door lagere prijzen van krachtvoeder (-7%), ruwvoeder, kunstmest en energie en door een verlaging van de ingecalculerde rentevoet. Daarnaast kan dankzij de betere weersomstandigheden in het weideseizoen, de daarmee samenhangende uitstekende kwaliteit van het ruwvoeder en de goede snijmaisoogst, de krachtvoergift per koe gelijkblijven of zelfs dalen.

Eén en ander houdt in dat de bruto-productiviteit in 1986/87 met ongeveer 1,5% zal verbeteren. Daarmee zou de toename van de bruto-productiviteit tijdens de geldigheidsduur van de quota-regeling gemiddeld op 1,3% per jaar komen. Dit blijft slechts weinig achter bij de 1,5% per jaar die in de tien jaar daarvoor werd gerealiseerd. De gevreesde ernstige vertraging van de produktiviteitsgroei als gevolg van de quotering valt tot nu toe dus nogal mee; de melkveehouders zijn er vrij goed in geslaagd hun bedrijfsvoering aan het gewijzigde regiem aan te passen. Externe factoren hebben overigens een belangrijke rol gespeeld bij het vrij goede produktiviteitsverloop. Mede daarom mag men er niet vanuitgaan dat deze gunstige tendens zich de komende jaren zal voortzetten. Tegenover de beperkte vertraging in de produktiviteitsstijging stond een aanmerkelijke verbetering van de prijsverhouding tussen opbrengsten en kosten na 1983/84; in de tien jaar daarvoor was sprake van een verslechtering met ongeveer twee punten per jaar, in de jaren daarna ging deze verhouding slechts met 0,5% per jaar achteruit. Het grootste deel van deze verbetering moet echter worden toegeschreven aan externe factoren aan de kostenkant (rentedaling, energieprijzen, dollarkoers, de situatie op de wereldmarkt voor veevoedergrondstoffen etc.).

De in het voorgaande beschreven ontwikkelingen resulteren voor het gemiddelde melkveebedrijf in 1986/87 in een verbetering van de kosten/opbrengstenverhouding met ongeveer twee punten (tabel 3.1). Het gemiddelde ondernemersinkomen zou op de grotere melkveebedrijven volgens de raming - afgezien van de verandering

in berekeningswijze - verder stijgen met ongeveer 4000 gulden, en op de kleinere bedrijven min of meer gelijk blijven. Voor wat betreft de relatieve inkomensverbetering zijn er weinig verschillen tussen de regio's.

3.4 Intensieve veehouderij

Het produktievolume van de totale intensieve veehouderij is in 1986 naar schatting met 4% toegenomen. De gemiddelde opbrengstprijs ging in deze sector met 11 à 12% omlaag, waarbij de daling uiteenliep van 5% voor mestkalveren tot 13% voor varkens en 14% voor eieren (tabel 2.1). De eierprijs kwam daarmee ruim 20% lager uit dan in 1984. Ook voor het boekjaar 1986/87 ziet het er in het algemeen naar uit dat de opbrengstprijzen in de intensieve veehouderij duidelijk lager zullen liggen dan in 1985/86. Alleen de daling van de eierprijs zwakt af, waardoor deze in het boekjaar 7% lager uitkomt, dus duidelijk minder dan in het kalenderjaar.

Aan de kostenkant worden de ontwikkelingen gedomineerd door de verdere daling van de voederprijzen, die voor het boekjaar neerkomen op een verlaging van 6% voor varkensvoeder en op 9 à 10% voor pluimveevoeder. Bij deze percentages is er van uitgegaan dat de prijsdaling in het verdere verloop van het boekjaar sterk zal afzwakken. De prijsontwikkeling van de overige produktiemiddelen geeft in grote lijnen hetzelfde beeld te zien als voor de grondgebonden sectoren.

Voor 1986/87 ziet het er naar uit dat de daling van de voederprijzen in het algemeen onvoldoende zal zijn om het effect van de lagere opbrengstprijzen te compenseren, zulks in tegenstelling tot 1985/86. De rentabiliteit van de varkenshouderij en de pluimveemesterij zal naar verwachting dan ook duidelijk achterblijven bij de gunstige resultaten van het voorgaande jaar. Voor de varkensfokkerij wordt - nog afgezien van de verandering in de berekeningswijze - een daling van de gemiddelde arbeidsopbrengst per dier verwacht van zo'n 40%, voor de varkensmesterij een halvering en voor de kuikennesterij een achteruitgang met ongeveer een kwart. Voor de laatstgenoemde sector blijven de resultaten ondanks de daling toch op een redelijk niveau, met een omgerekende arbeidsopbrengst van zo'n 60.000 gulden voor een arbeidskracht die bij een efficiënte bedrijfsopzet een volledige dagtaak heeft. Voor de beide varkenshouderijsectoren komt een dergelijke benadering op een arbeidsopbrengst van 35000 à 40000 gulden. De resultaten in de varkensmesterij zijn daarbij wat beter dan in de fokkerij omdat de mesters kunnen profiteren van aanmerkelijk lagere biggeprijzen. De resultaten van de legpluimveehouderij zullen naar verwachting wel iets aantrekken, maar blijven toch op een zeer laag niveau. Voor een arbeidskracht met een volledige dagtaak moet men denken aan een arbeidsopbrengst in de orde van 15000 gulden. Dit betekent dat 1986/87 het derde achtereenvolgende jaar zal worden met slechte resultaten voor deze sector.

Voor de kalvermesterij worden geen afzonderlijke prognoses opgesteld, maar het beeld dat de beschikbare globale informatie voor 1986/87 oplevert is niet gunstig. De prijzen van de vette kalveren lagen in de periode mei tot en met oktober ongeveer 8% lager dan een jaar tevoren. Weliswaar waren ook de nuchtere kalveren en het kalvervoeder wat goedkoper, maar de prijsdaling daarvan was minder dan van de slachtkalveren. Op grond hiervan mag men aannemen dat de resultaten in deze sector in 1986/87 nog lager zullen uitkomen dan in het voorgaande jaar. De vrije mesters zullen deze teruggang rechtstreeks ervaren, de contractmesters in een later stadium onder andere door lagere vergoedingen bij vernieuwing van de contracten.

3.5 Glastuinbouw

Volgens voorlopige gegevens was de totale veilingomzet van glasgroenten in 1986 wat lager dan in 1985. Bij een vrijwel ongewijzigde oppervlakte nam het produktievolume toe met naar schatting een procent of zeven, hetgeen wijst op een verdere toepassing van intensievere produktiemethoden (vooral substraatteelt). De gemiddelde prijs van de glasgroenten gaf een daling met een procent of acht te zien. Van de belangrijke produkten werden alleen vleestomaten en paprika duurder, de prijzen van de gewone tomaten en van radijs bleven ongeveer gelijk, terwijl komkommers en sla aanzienlijk in prijs omlaag gingen. Op de bedrijven van het LEI-boekhoudnet bleef de opbrengst per vierkante meter in doorsnee vrijwel gelijk.

Het kostenbeeld werd in 1986 geheel beheerst door de sterk gedaalde aardgasprijs, waardoor de energiekosten per vierkante meter met ongeveer een kwart omlaag gingen. Daar stond een stijging van de overige directe kosten tegenover met vijf à zes procent. Deze relatief sterke toename hing in belangrijke mate samen met de eerder vermelde ruimere toepassing van nieuwe intensieve teeltmethoden die meer materiaal vereisen en hogere opbrengsten opleveren. Om dezelfde reden is ook het arbeidsvolume op deze bedrijven toegenomen. Samen met een kleine stijging van de uurlo-nen leidde dit tot enkele procenten hogere arbeidskosten. De kosten van rente en afschrijving blijven vrijwel ongewijzigd. Het gevolg van één en ander was een daling van de totale kosten per vierkante meter met een procent of vier. Bij dit cijfer is geen rekening gehouden met de effecten van de in paragraaf 3.1 genoemde aanpassing van de wijze waarop de WIR in de berekeningen is betrokken.

Het gevolg van de bovenvermelde ontwikkelingen was een verbetering van de opbrengsten/kostenverhouding voor het gemiddelde glasgroentebedrijf met naar schatting vier punten en een stijging van het gemiddelde ondernemersinkomen van circa 42.000 tot ongeveer 57.000 gulden per ondernemer (afgezien van de wijziging in de berekeningswijze, tabel 3.2). Ondanks deze verbetering is het

Tabel 3.2 Rentabiliteit en ondernemersinkomen van tuinbouwbedrijven

	Glas- groente- bedrijf- ven	Snij- bloemen- bedrijf- ven	Pot- planten- bedrijf- ven	Alle glas- tuinb. bedr.	Champig- nonbe- drijven
Opbrengsten in % van de kosten					
1983	92	95	96	94	87
1984	94	96	101	96	104
1985 (v)	92	94	104	94	86
1986 (r)	96	95	105	96	76
1986 (r) 1)	(93)	(92)	(102)	(93)	(73)
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per ondernemer)					
1983	41,9	56,4	38,6	47,7	17,9
1984	46,8	59,3	63,6	54,6	87,1
1985 (v)	41,7	49,5	82,4	48,5	23,7
1986 (r)	57,2	55,0	89,3	59,0	-13,2
1986 (r) 1)	(47,7)	(44,7)	(80,2)	(49,2)	(-21,1)

(v) = voorlopig

(r) = raming

1) zonder rekening te houden met WIR-premie, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

resultaat van het doorsnee glasgroentebedrijf in 1986 negatief gebleven. Gelet op de sterk uiteenlopende prijsontwikkeling zullen er voorts grote onderlinge verschillen tussen de bedrijven zijn geweest.

De totale veilingomzet van snijbloemen is in 1986 volgens voorlopige cijfers een paar procent hoger uitgekomen dan in 1985. De gemiddelde opbrengstprijis ging daarbij omlaag. Vooral chrysanten, anjers, gerbera's en cymbidium gaven een duidelijke prijsdaling te zien. De omzetstijging komt dus volledig voor rekening van de naar schatting 4% grotere aanvoer. Deze toename werd gerealiseerd op een volgens de metelling met circa 2% uitgebreid areaal, zodat de produktie per oppervlakte-eenheid met enkele procenten zou zijn gestegen.

Voor de gespecialiseerde snijbloemenbedrijven uit het LEI-boekhoudnet, die een gewassenassortiment hebben dat enigszins afwijkt van het totale pakket, wordt gerekend op een daling van de opbrengsten per vierkante meter met ongeveer 4%. De kostenontwikkeling op de snijbloemenbedrijven kwam voor een belangrijk deel overeen met die op de glasgroentebedrijven. Het belangrijk-

ste verschijnsel was een daling van de energiekosten met een kleine 30%. De kosten van rente en afschrijvingen bleven, afgezien van de gewijzigde berekeningsmethode, ongeveer gelijk. De loonkosten per uur gingen met enkele procenten omhoog, maar de arbeidsinzet is enigszins gedaald, met als gevolg dat de arbeidskosten per vierkante meter een fractie verminderden. Vooral als gevolg van prijsstijgingen gingen de overige kosten met enkele procenten omhoog. De totale kosten zijn door één en ander met 4 à 5% gedaald. Het resultaat was, afgezien van de gewijzigde berekeningsmethode, een nauwelijks verbeterde opbrengsten/kostenverhouding en een stijging van het gemiddelde ondernemersinkomen met een procent of tien (tabel 3.2).

De veilingomzet van potplanten zal in 1986 naar schatting een procent of acht hoger zijn uitgekomen dan in het voorgaande jaar. Deze toename was het resultaat van een ongeveer 10% grotere aanvoer en een enkele procenten lagere gemiddelde prijs. De toename van de aanvoer werd gerealiseerd op een 7 à 8% groter areaal. Deze cijfers wijzen erop dat de opbrengsten per vierkante meter weinig zijn veranderd. Voor de LEI-boekhoudbedrijven zijn 2% hogere opbrengsten per vierkante meter geraamd.

De ontwikkeling van de kosten vertoonde ongeveer hetzelfde beeld als op de snijbloemenbedrijven. Alleen de "overige kosten" gaven een stijging van een procent of zeven te zien, onder andere door hogere afleveringskosten. De daling van de totale kosten per vierkante meter bleef, afgezien van de wijziging in de berekeningsmethode, beperkt tot minder dan 1%. Het resultaat was een beperkte verdere verbetering van de opbrengsten-kostenverhouding, die daarmee op een gunstig niveau is gebleven (tabel 3.2). Voor het gemiddelde ondernemersinkomen is een verbetering geraamd van ruim 82.000 tot ongeveer 89.000 gulden.

De ramingen voor de totale glastuinbouw komen uit op een daling van de kosten met 3 à 4% per vierkante meter, vooral als gevolg van de veel lagere gasprijzen. Daarmee kwam (tijdelijk?) een eind aan een lange periode van sterk stijgende kosten. Het ziet er voor de komende jaren naar uit dat de problemen meer aan de kant van de opbrengsten zullen liggen. In 1986 leidde de druk op de opbrengstprijzen tot een achteruitgang van de geldelijke opbrengsten van het gemiddelde glastuinbouwbedrijf met ongeveer 1,5%. De opbrengsten-kostenverhouding is in doorsnee iets verbeterd - afgezien van wijzigingen in de berekeningsmethode - maar bleef beneden 100%, terwijl het gemiddelde ondernemersinkomen met ongeveer 10.000 gulden is gestegen (tabel 3.2).

3.6 Overige tuinbouw

De vrije val van de bedrijfsresultaten van de champignonbedrijven heeft zich in 1986 voortgezet. Zowel de totale teeltoppervlakte als het produktievolume namen met zo'n 7% toe, hetgeen

voor de produktie neerkomt op een verdubbeling sinds 1979. De daling van de gemiddelde opbrengstprijis van de champignons heeft zich in 1986 voortgezet en wel met ongeveer 14% (1985: ruim 20%). De voor de industrie bestemde kwaliteiten gaven de sterkste prijsdaling te zien. De totale produktiewaarde is met zo'n acht procent gedaald.

Voor de LEI-bedrijven, die nauwelijks enige produktiegroei te zien gaven, is een daling van de omzet per vierkante meter geraamd met circa 15%. Ook de kosten zijn gedaald, maar slechts met 2 à 3%. Vooral de brandstofkosten gingen omlaag, maar ook, afgezien van de gewijzigde berekeningsmethode, de kosten van rente en afschrijvingen. Ook de andere kosten, zoals arbeid, gaven per vierkante meter enige daling te zien doordat bezuinigd werd op het volume. Het resultaat van één en ander was een forse verdere verslechtering van de opbrengsten-kostenverhouding en wel van 86% tot 76%. Het gemiddelde ondernemersinkomen is volgens de raming gedaald van bijna 24.000 gulden tot min (!) 13.000 gulden (tabel 3.2). Dergelijke slechte resultaten zijn voor deze sector nog nooit eerder geregistreerd en het zal duidelijk zijn dat voor de continuïteit van de bedrijven een dergelijke situatie niet lang mag duren.

De veilingaanvoer van opengrondsgroenten was in 1986 naar schatting zo'n 10% groter dan in 1985. Voor een deel kwam deze stijging voor rekening van de wintergroenten van oogst 1985. Bij de metelling van 1986 bleek de oppervlakte opengrondsgroenten slechts 1% groter te zijn dan een jaar tevoren, maar door de gunstige groeiomstandigheden kwam de produktie van zomergroenten nogal wat hoger uit. Het grotere volume ging gepaard met een forse prijsdaling die voor het kalenderjaar in doorsnee naar schatting zal neerkomen op ruim 25%. De produktiewaarde zou dus met een procent of vijftien zijn gedaald. Omdat de kosten waarschijnlijk ongeveer gelijk zijn gebleven mag men aannemen dat de toch al zeer matige bedrijfsresultaten het laatste jaar nog verder onder druk zullen hebben gestaan.

De totale fruitoogst was in 1986 aanzienlijk groter dan in het voorgaande jaar: de appeloogst een kleine 40% en de aardbeienoogst een kleine 30%. De perenoogst bleef daarentegen iets achter bij die van 1985. Bovendien was de kwaliteit in het algemeen aanzienlijk beter. Voor het kalenderjaar is een toename van het produktievolume geraamd van enkele procenten (tabel 2.1). Dat cijfer wordt overigens sterk beïnvloed door de kleine appeloogst van 1985. Hetzelfde geldt voor de gemiddelde opbrengstprijis, waarvoor op kalenderjaarbasis een daling met 3 à 4% is geraamd. De waarde van de fruitproduktie is in 1986 daardoor vrijwel gelijk gebleven.

Doordat in 1986 de appeloogst niet alleen in Nederland, maar ook in andere EG-landen groter was dan in het voorgaande jaar, stonden de prijzen onder druk. Toch lag de veilingomzet in de

eerste maanden van het nieuwe seizoen (1986/87) hoger dan een jaar tevoren. De preekprijzen zijn tot dusverre wat hoger dan in 1985/86. Het gevolg is dat eind 1986 de veilingomzet van hardfruit ongeveer 10% boven het niveau van het voorgaande seizoen lag. Het ziet er echter naar uit dat de opbrengstprijzen zullen dalen zodat het de vraag is of de produktiewaarde over het hele seizoen hoger zal uitkomen dan in 1985/86. Omdat de kosten door het grotere produktievolume vermoedelijk enigszins zullen zijn gestegen, tekent zich op dit moment voor het oogstjaar 1986/87 dus zeker geen verbetering van de resultaten af voor de fruitteeltbedrijven, die ook in het voorgaande jaar al matige uitkomsten te zien gaven.

De ramingen voor de bloembollensector zijn behept met grote onzekerheden. Het areaal was in 1986 volgens de metelling ongeveer 3,5% groter dan in 1985, terwijl de indruk bestaat dat ook de opbrengsten per hectare enigszins zijn gestegen. De exportgegevens, waarop de raming van de produktiewaarde is gebaseerd (tabel 2.1), wijzen voor het kalenderjaar op een circa 4% grotere hoeveelheid en in doorsnee een fractie hogere prijzen. De produktiewaarde zou aldus een procent of zes hoger uitkomen. Omdat de kostenstijging naar men mag aannemen beperkt is geweest, ziet het er naar uit dat de gunstige bedrijfsresultaten in deze sector in het lopende jaar zeker niet achteruit zullen zijn gegaan.

De schaarse gegevens voor de boomkwekerij wijzen erop dat het afzetvolume in 1986 ruim 5% boven het door vorstschade negatief beïnvloede niveau van 1985 zal hebben gelegen. Door een wat grotere vraag zijn de prijzen met eenzelfde percentage omhooggegaan, zodat voor de produktiewaarde een stijging van ruim 10% is geraamd (tabel 2.1). Aangezien de kostenstijging daarbij zal zijn achtergebleven, wijst één en ander erop dat in 1986 een (verdere) verbetering van de bedrijfsresultaten van de boomkwekerijen is opgetreden.

Bijlage

Bijlage Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-Productiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boekhoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbelstellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd of een industrieel bijproduct zijn.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen. Bovendien hield het LEI, althans tot en met 1985 resp. 1985/86, rekening met de WIR, in die zin dat de actuele nieuwprijs werd verminderd met de gebruikelijke basispremie en de gemiddelde kleinschaligheidstoelag. In de praktijk kwam één en ander er op neer dat de afschrijvingen volgens het LEI per bedrijf hoger zijn dan volgens het CBS.

Met ingang van 1986, respectievelijk 1986/87, heeft het LEI de sinds 1979 toegepaste werkwijze ten aanzien van de WIR verlaten en wordt weer de "normale" nieuwprijs van de investeringsgoederen als vervangingswaarde aangehouden. De WIR-premie worden dus niet meer in mindering gebracht. Het gevolg is dat de afschrijvingen (en de berekende rentekosten) hoger uitkomen en de verschillen met het CBS op het punt van de afschrijvingen verder toenemen. Deze verandering in berekeningswijze houdt verband met een wijziging in de regels die gelden voor de WIR. Met ingang van 1 mei 1986 is het namelijk niet meer mogelijk om WIR-premie te ontvangen in de vorm van een negatieve belastingbetaling, maar alleen nog maar als een aftrekpost van een positieve aanslag. Dit betekent dat de WIR niet meer een algemene en uniforme prijsverlaging van investeringsgoederen inhoudt en dus dat de nieuwprijs minus de WIR-premie niet meer de algemeen geldende vervangingswaarde is. De door de agrariërs ontvangen WIR-premie worden nu in mindering gebracht op de betaalde inkomstenbelasting.

De posten indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijsverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruit wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Laatstgenoemde opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De onlangs op enkele punten gewijzigde berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opsomming van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-steekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfs-eenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide

Bijlage (1e vervolg)

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde	..... - <u>Bedrijfsopbrengsten</u>
- <u>Interne leveringen</u>	
Bruto-produktiewaarde	
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u>	..... - <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde	
- <u>Afschrijvingen</u>	
Netto-toegevoegde waarde (tegen marktprijzen)	
- Indirecte belastingen	
+ <u>Kostprijverlagende subsidies</u>	
Netto-toegevoegde waarde (tegen factorkosten)	..... Factoropbrengsten
- Betaald loon (+ loonwerk)	..... - Betaald loon (+ loonwerk)
- Betaalde netto-pacht	..... - Betaalde netto-pacht
- <u>Betaalde rente</u>	..... - <u>Betaalde rente</u>
Resterend inkomen	..... Gezinsinkomen uit bedrijf
	- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
	Ondernemersinkomen
	- Incidentele opbrengsten
	- Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen
	- Saldo betaalde pacht en berekende pacht
	<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
	- <u>Berekend loon ondernemer</u>
	<u>Netto-bedrijfsresultaat</u>

..... = min of meer vergelijkbaar

kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren en komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gevalueerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf wordt het ondernemersinkomen, dat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer omvat, berekend. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weer gegeven in tabel 3.1.

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde vermogen een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt be-

Bijlage (2e vervolg)

schouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning de voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van 2,5% wordt ingecalculeerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond resteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt verminderd met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt "netto-bedrijfsresultaat" genoemd. In plaats van dit "netto-bedrijfsresultaat" zijn in deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen produktiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van de rentabiliteit van de bedrijven weer.